

В.М. Онегіна, д-р екон. наук, професор
Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. Петра Василенка, Україна

О.І. Петровський, канд. екон. наук
Харківський економіко-правовий університет, Україна

ПРИБУТКИ Й ОПЛАТА ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Постановка проблеми. Дослідження особливостей розподілу доходів сільськогосподарських підприємств на прибуток та заробітну працю є актуальним для оцінки економічної та соціальної обґрунтованості оплати факторів виробництва. Фактично у розподілі доходів підприємств на прибуток та оплату праці віддзеркалюється фактичний стан вирішення суперечності між працею та капіталом, існуючі умови відтворення певних факторів та передумови соціально-економічної стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях класиків економічної науки А. Сміта, Д. Рікардо було розкрито окремі причинно-наслідкові зв'язки у формуванні доходів у ринковій економіці. А. Сміт пов'язав заробітну плату із вартістю продукту праці [1, с. 133] та одночасно із вартістю засобів для існування працівника. «Людина завжди повинна мати можливість існувати завдяки своїй праці, та заробітна плата має щонайменше бути достатньою для його існування,» – відзначав А. Сміт [1, с. 136]. Збільшення або зменшення прибутків на капітал залежать, вважав він, від тих же причин, що й заробітна плата – багатства суспільства, але по різному. Д. Рікардо, продовжуючи методологічний підхід стосовно природної та ринкової ціни товарів, розкрив їх зміст стосовно праці. Природна ціна праці є та, яка необхідна, на його думку, щоб працівники мали можливість існувати та продовжувати свій рід [1, с. 449]. «Ринкова ціна праці є та ціна, яка дійсно платиться за нього в силу ...дії попиту та пропозиції,» – писав Рікардо [1, с. 450]. Та з розвитком суспільства ринкова заробітна плата буде підвищуватися. Прибуток буде високим або низьким відповідно з тим, низька або висока буде заробітна плата [1, с. 461]. Тому логічним висновком з цих посилок Рікардо мав би бути: з розвитком суспільства відбувається підвищення заробітної плати та зменшення прибутків на капітал. Але природний рух населення дещо перешкоджає, доводить Рікардо, цій тенденції.

К Маркс обґрунтував механізм капіталістичної експлуатації найманих працівників через привласнення власником засобів виробництва прибутку, який фактично є результатом неоплаченої праці робітників [4]. Заробітна плата, яку одержує працівник є грошовим виразом вартості товару робочої сили, а не вартістю продукту, створеного працею. Ступінь капіталістичної експлуатації відображає норма додаткової вартості, яка фактично показує розподіл знов створеної вартості на заробітну плату та додаткову вартість (прибуток).

У неокласичній теорії розподіл нової вартості між власниками факторів виробництва залежить від вартості граничних факторних продуктів, які знаходяться, в свою чергу, під впливом продуктивності окремих факторів, особливостей стану їх ринків, цін на товари, у виробництві яких були зайняті певні фактори виробництва [2, 6, 11]. При визнанні внеску всіх факторів у створення вартості, і тому економічної обґрунтованості та справедливості винагороди всіх факторів виробництва, ще А. Пігу припускав існування експлуатації певних факторів виробництва у тому сенсі, що їх власники одержують доходи менші за вартість граничних продуктів факторів [6].

У останніх дослідженнях вітчизняних вчених увага здебільше приділялася окремо формуванню прибутків сільськогосподарських підприємств та стану й удосконаленню оплати праці їх найманих працівників без їх взаємозв'язку.

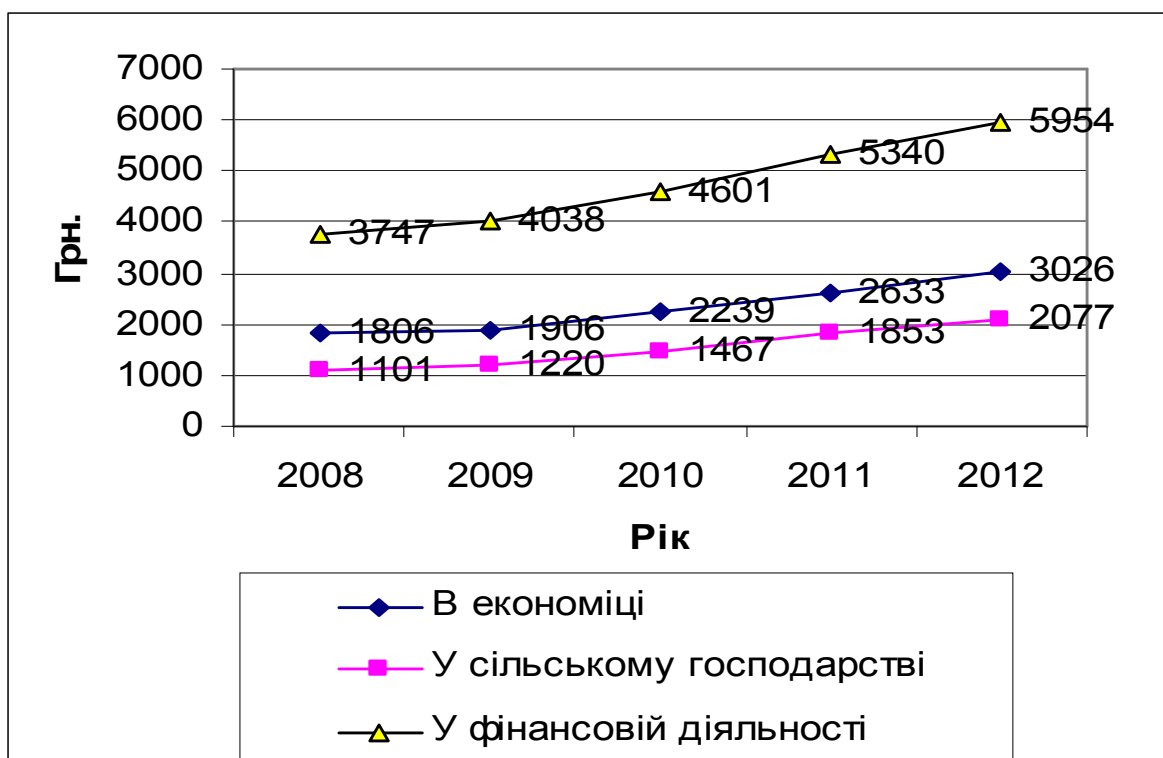
Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сучасних тенденцій у розподілі створеної вартості у сільськогосподарських підприємствах на заробітну плату найманих працівників та прибуток, оцінка зростання винагороди факторів виробництва з економічним зростанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогрес суспільства відображається у зростанні обсягів благ. Індекс обсягу виробництва валової продукції сільськогосподарських підприємств (у постійних цінах) в Україні склав у 2012 р. по відношенню до 2008 р. – 111,5 % [7]. Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах підвищилася на 25,4 % у 2012 р. порівняно з 2008 р. [7]. Підвищення цін на світових агропродовольчих ринках стало однією з причин зростання цін на сільськогосподарську продукцію в Україні [13]. У 2012 р. ціни реалізації сільськогосподарської продукції в Україні були вищими за їх рівень у 2008 р. на 67,8 % [7]. Такі тенденції у розвитку сільськогосподарського виробництва та кон'юнктури аграрних ринків мали призвести до відповідного зростання доходів власників факторів сільськогосподарського виробництва, зокрема, праці та капіталу.

На рисунку наводиться динаміка середньомісячної заробітної плати в економіці України в цілому, у сільському господарстві та у фінансовій діяльності. Рівень оплати праці в сільському господарстві, незважаючи на сприятливі тенденції для виробників на ринках сільськогосподарської продукції, залишається найнижчим серед видів економічної діяльності, та відповідно від його середнього рівня в економіці. Це при тому, що рівень середньої заробітної плати в Україні є нижчим від її рівня в ЄС у 7,5 раза, Росії – у 2,5 раза, Казахстані – у 1,9 раза, Білорусі – 1,6 раза [3].

Розрахунки Ю.Л. Звягільського показали, що для відтворення робочої сили заробіток працюючого в Україні має дорівнювати 11419,5 грн/міс.[3]. Отже, фактичний рівень оплати праці в економіці України, та тим більше в сільському господарстві країни, не забезпечує нормальних умов відтворення робочої сили, не є стимулом для продуктивної та творчої праці.

У табл. 1 наводяться дані щодо зміни доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарських підприємств в Україні в 2008–2012 рр., прибутку та витрат на оплату праці. Збільшення виручки від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств у 2,6 раза у 2012 р. порівняно з 2008 р. супроводжувалося збільшенням прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції у 3,7 раза, збільшенням витрат на оплату праці лише на 95 %, при цьому – скороченням працівників підприємств на 17,8 %, підвищенням заробітної плати на 1 працюючого у 2,4 раза, та збільшенням рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції.

Середньомісячна заробітна плата на одного працюючого в економіці України

Джерело: дані Держстату України [7]

Отже, зростання сільськогосподарського виробництва та підвищення цін на сільськогосподарську продукцію сприяло більшою мірою зростанню прибутків підприємств, ніж підвищенню оплати праці. Ці тенденції не сприяли забезпеченню нормальних умов відтворення робочої сили сільськогосподарського виробництва та вели до зростання нерівності в доходах населення, не забезпечували формування середнього класу за рахунок працівників, які виробляють життєво необхідну продукцію.

Нами було проведено вибіркове обстеження семи сільськогосподарських підприємств Харківської області. У табл. 2 наводяться індекси валової продукції цих підприємств, чистого прибутку, середньооблікової чисельності працівників, заробітної плати на 1 працюючого у 2012 р. по відношенню до 2008 р. Шість з семи підприємств збільшили обсяг виробництва у 2012 р. порівняно з 2008 р. У п'яти з семи обстежених підприємств зростання прибутку випереджало зростання оплати праці на одного працюючого. Таким чином, вибіркове обстеження сільськогосподарських підприємств з метою порівняння темпів зростання прибутку та заробітної плати підтвердило висновки, зроблені на основі агрегованих даних.

1. Основні економічні показники виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 у % до 2008
Чистий дохід (виручка від реалізації с.-г. продукції), млн грн	46166,5	58805,9	73133,8	93680,2	118892,3	257,5
Прибуток від реалізації с.-г. продукції, млн грн	5462,1	7120,	12750,5	19926,0	20199,3	369,8
Витрати на оплату праці, млн. грн.	5942,4	5962,0	6806,8	9028,8	11610,4	195,4
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у с.-г.						

виробництві, осіб	590424	535147	518178	509520	485435	82,2
Витрати на оплату праці одного працівника, зайнятого у с.-г. виробництві, грн	10064,6	11140,9	13136,0	17720,3	23917,5	237,6
Рентабельність, %	13,4	13,4	21,1	27,0	20,5	+7,1 в.п.

Джерело: складено за даними Держстату України [5]

Фактично тенденції у розподілі доходів сільськогосподарських підприємств у 2008–2012 рр. відповідали оцінкам фахівців впливу економічного зростання першого десятиріччя 2000-х років на стан доходів населення, зокрема, «період економічного зростання, що тривав протягом більшої частини 2000-х років, мав обмежений позитивний вплив на низькодоходні групи населення України, оскільки бенефіціаріями були його найзаможніші верстви» [9, с. 83]. Світовою економічною наукою доводиться прямий зв'язок між поглибленням нерівності у розподілі доходів та формуванням передумов економічних криз [1, 4, 8,12].

Одним із шляхів вирішення проблем деформацій у розподілі доходів сільськогосподарських підприємств на прибуток та оплату праці й низької оплати праці в сільському господарстві мало б стати становлення

2. Індекси деяких показників господарської діяльності с.-г. підприємств у Харківській області у 2012 р., % (2008 р. – 100%)

Індекс	Підприємства						
	1	2	3	4	5	6	7
Валової продукції у пост. цінах	160	192	158	85	193	101	160
Чистого прибутку	952	178	2900 р.	718	112	23	214
Середньообл. чисельності працівників	122	103	65	48	87	117	119
Заробітної плати на одного працюючого	249	106	137	93	152	134	134

Джерело: розраховано авторами на основі звітності підприємств.

соціального партнерства, підкріпленого ефективною системою соціального захисту, які являють собою багаторівневий механізм амортизації соціальних ризиків. На рівні суспільства він забезпечує узгодження інтересів держави, спілки підприємців і профспілок; на рівні суспільного виробництва – підприємців і найманих працівників; на рівні підприємства – адміністрації і працівників. Першочерговими заходами з формування цього механізму є: реформування системи оплати праці, спрямоване на значне підвищення реальної заробітної плати з поступовим її доведенням до стандартів цивілізованого світу; створення режиму правової захищеності працівників найманої праці через значне оновлення законодавчих основ регулювання соціально-трудових відносин; підвищення гарантій у сфері оплати праці; забезпечення статусу найманій праці як рівноправному партнеру у вирішенні ключових проблем господарської діяльності підприємств; посилення практики участі працівників в управлінні підприємствами через різні комітети і паритетні ради, гуртки якості, ради трудових колективів; зменшення диференціації працівників найманої праці, яка не викликана трудовим вкладом; досягнення рівноправності в повноваженнях сторін трипартизму у постановці і обговоренні питань на переговорах і консультаціях, в прийнятті рішень і контролі за їх виконанням; формування атмосфери солідарності і співпраці через обов'язкову наукову експертизу соціальних наслідків урядових економічних рішень, що зачіпають інтереси найманих працівників; моніторинг становища справ у соціальній сфері та галузі трудових відносин з метою прийняття ефективних рішень у сфері соціального партнерства.

Висновки. Зростання обсягів виробництва та цін на продукцію сільськогосподарських підприємств у 2008–2012 рр. в Україні супроводжувалося більшою мірою зростанням прибутків підприємств, ніж оплатою праці. Сприятлива кон'юнктура ринків сільськогосподарської продукції, зростання обсягів виробництва та продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах не призвели до підвищення її оплати на рівні нормальних умов відтворення робочої сили. Важливими кроками у зменшенні диференціації доходів населення, підвищення рівня оплати праці в сільському господарстві мають стати формування інституту соціального партнерства та удосконалення системи соціального захисту найманих працівників.

Бібліографічний список: 1. Антология экономической классики. В 2-х т. Т. 1. – М.: Эконом, 1991. – 475 с. 2. Долан Э.Дж. Микроэкономика /

Э. Дж Долан, Д. Линдсей; пер с англ. Б. Лисовик и др. – СПб.: Изд-во АО «Санкт-Петербург оркестр», 1994. – 447 с. 3. Звягільський Ю.Л. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ / Ю.Л. Звягільський // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 73–84. 4. Маркс К. Капитал / К. Маркс. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1960. – (Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс ; т. 23). – 907 с. 5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах у 2008–2012 рр.: статистичні бюлетені / Державна служба статистики України. – К. Державна служба статистики України. 6. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: в 2-х т. / А. Пигу; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. 7. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2012 рік.; за ред. Н.С. Власенко / Держ. служба статистики України. – К., 2013. – 402 с. 8. Унковська Т.Є. Чи можливе економічне диво в Україні / Т.Є Унковська, Н.І. Демчук // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 4–21. 9. Швабій К.І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення в Україні / К.І. Швабій // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 77-87. 11. Landsburg S.E. Price Theory / S.E. Landsburg. – 4-th ed. – Univ. of Rochester: International Thomson Publishing, 1998. – 755 p. 12. Piketty T., Saez E. The Evolution of Top Incomes: A Historical and International Perspectives / T. Piketty, E. Saez [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elsa.berkeley.edu/saez/piketty-saezAeAPP06.pdf> 13. Prices in Agricultural Markets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>

Онегина В.М., Петровский А.И. Прибыль и оплата труда в сельскохозяйственных предприятиях и социальное партнерство. Определены тенденции в распределении доходов сельскохозяйственных предприятий в Украине на прибыль и оплату труда. Становление социального партнерства предложено как возможное направление повышения оплаты труда и сокращения неоправданной дифференциации доходов населения.

Onegina V., Petrovskiy A. Profits, Wages and Social Partnerships in Agricultural Enterprises. The main tendencies of the divisions of agricultural enterprises incomes into profit and wages in Ukraine have been described. The development of social partnerships was offered as a possible way to wages growth and decreasing of unfair differentiation of incomes.